

Világok a „túloldalon”. A zoroasztrizmus túlvilágképe

Összefoglalás ♦ *A tanulmány célja: bemutatni a zoroasztrizmus elképzelését a halálról és a túlvilági életről, illetve felhívni a figyelmet arra, hogy ez az ókori Perzsiában őshonos vallás számos közös vonást hordoz magában a mi zsidó-keresztény kultúránk gondolatvilágával. Szeretném előtérbe hozni azt a hipotézist, miszerint a korabeli zsidóságra gyakorolt zoroasztriánus befolyás segítette elő a mi elképzelésünk kikristályosodását a halál utáni életről. Röviden bemutatom a zoroasztrizmust, illetve a halál és a vallások kapcsolatát. Ezután térek rá a zoroasztrizmus túlvilágának ismertetésére, majd egy kapcsolódó szent szöveg segítségével illusztrálom a leírtakat.*



A zoroasztrizmus dióhéjban

A zoroasztrizmus vagy mazdaizmus egy nagyon korai, ókori iráni vallás. Jellegzetessége, hogy a dualizmus és a monoteizmus jegyeit egyaránt mutatja: a világot teremtő, mindenható istenséggel szembenálló, annak hatalmát megközelítő gonosz szellemben is hisz. Ezek közül is inkább az egyistenhit felé mozdul el, így az első egyistenhívő vallások között tarthatjuk számon. Megjelenését nehéz behatárolni, egyes történészek az i.e. 2. évezredre, mások az i.e. 6-8. századra helyezik. Mindenesetre észrevehető, hogy a szent szövegek, a *Gáthák*

nyelvezete nagyban hasonlít a hindu Védákhoz. Az iráni, pásztorkodó életmódot folytató indoárja nép feltehetőleg a hindu valláshoz hasonló sokistenhitet gyakorolt, és a sok isten közül emelkedett ki *Ahura Mazda* (Bölcs Úr), mint az egyetlen Isten. A többit „lefokozták”, különböző rangú szent szellem, angyalszerű entitás lett belőlük. Így például érdemes szót ejteni *Mithra*-ról, aki a Római Birodalom egyik legjelentősebb misztériumvallásának istenévé lett. A reformot Zarathustra vitte végbe. A próféta személye nehezen rekonstruálható, hiszen a történelem során többször is (kezdve az ókori görögöktől) kiszínezték, átformálták Zarathustra személyét (ld.: Nietzsche). (1) Zarathustra egy túlvilági utazáson keresztül kinyilatkoztatást kapott *Ahura Mazda* egyik követétől, *Vohu Manah*-tól. Az új vallás a Perzsa Birodalom államvallása lett.

Legfontosabb jellemzője, hogy a kozmikus történelmet a Jó és a Rossz harcaként éli meg. Itt jelenik meg a monoteizmus és a dualizmus kettőssége, ami szerint *Ahura Mazda* a legfőbb és egyetlen Isten, aki egyedül méltó az imádatra. Ő minden jó teremtője, az igazság és a legteljesebb bölcsesség birtokosa. Segíti az igaz embert és kedvét leli benne. Nem mindenható, az igazság végső győzelméhez az ember segítségére is szüksége van. Létezik ugyanis egy ikertestvére, *Angra Mainyu*, akinek legfőbb célja a rombolás, a káosz. Kettejük harcának részese az ember, aki szabad akaratából választhat – illetve kötelező választania, hogy kinek az oldalán áll. Mindebből kifolyólag a zoroasztrizmus rendkívül erkölcscentrikus: a jó gondolatok/szavak/tettek, azaz a *humat*, *húxt* és *huvarst* hármására építenek. A zoroasztrizmus, hasonlóan a zsidósághoz, kereszténységhez és iszlámhoz a mindennapi (földi) életet is igen gyakorlatiasan irányítja: az adott viselkedés feltétlenül szükséges az üdvösség elnyeréséhez. Egyes vallásokban sokkal nagyobb hangsúly van a spiritualitáson, s az erkölcsös és bűnös tettek száma kevésbé befolyásolja az egyén túlvilági életét (pl. New Age).

Emellett azonban meglehetősen kevés tiltást tartalmaz pl. a judaizmushoz képest. Kultuszának középpontja a tűztemplom, ahol a szent tüzet, ami *Ahura Mazda* legtisztább földi megnyilvánulása, folyamatosan életben tartják. Közösségi liturgia nem igazán alakult ki. Fontos a *haóma* nevezetű áldozati ital. Ez egy hallucinogént tartalmazó főzet, amit a papok a túlvilágra tett utazásaikhoz használtak. (Érdekes, hogy innen ered Aldous Huxley Szép új világa szóma nevezetű narkotikumának neve is – a görögök hívták így a haomát.)

A halál megjelenése a vallásokban

Az emberiség az egyetlen olyan faj, amely a feltételezés szerint teljes tudatában van saját elmúlásának, és életét úgy éli le, hogy végig a halál „közelségében” van. Érdekes kérdés, hogy ez hogyan alakult ki, hiszen a biológiai világ számtalan példával szolgált az ember

számára arról, hogy valójában semmi sem állandó. Mindenesetre az emberi felfogás számára az a tény, hogy az életet a megsemmisülés követi, hatalmas ellentétként, feszültségként jelenik meg. Kezdetben valószínűsíthetően az ős-kultusz szolgált a túlvilág-elképzelések alapjául. Már i.e. 100 000 körül találhatók olyan leletek – mind a neandervölgyi embernél, mind a homo sapiensnél –, amelyek rögzített temetkezési szokásokra utalnak. A törzsi kultúra a közösség nagyfokú összetartozásán alapult, ami a rokoni és hierarchikus kapcsolatok gondos ápolását, és a közös hiedelmek, később hiedelemrendszerek kialakítását vonta magával. Ezek összehatása vezetett ahhoz az őskultuszhoz, ami akár halottkultusznak is nevezhető. „A korai vallásnak nem a templom, hanem a sír volt a központja.”¹

Megjegyzendő, hogy számos vallásban a templom és a sír nagyon szorosan összekapcsolódik: a kereszténységben és a buddhizmusban különösen. Az első keresztény templomok kivétel nélkül mártírok sírja fölé épültek, ez később úgy módosult, hogy az oltárba egy-egy szent ereklyéit helyezték el. Ma is sok templom alatt található urnatemető. Ugyanígy a buddhista sztúpák, amelyek ugyan nem templomok, de nagyon fontos spirituális töltetű helyek, amelyek Buddha hamvai fölé emelt emlékhelyek mintájára épültek.)¹

A kultúra és a vallás evolúciójával a következő három alapvető viszonyulás alakult ki a halállal kapcsolatban:

1. Paradicsomi állapot: ez az elképzelés nagyon közel áll a primitív vallási hiedelemrendszerekhez, leginkább a mai törzsi vallásokban, sámánizmusban és animizmusban jelenik meg – ugyanakkor fellelhető mind a judaizmus, mind a zoroasztrizmus mitológiájában. Ennek lényege, hogy a halált nem tekintik végleges és szükségszerűen bekövetkező állapotnak. A földi és a túlsó világ között van átjárás, az ősök kapcsolatban vannak az ittmaradottakkal. Jelentős a sámán szerepe, ő hivatott a médium feladatára, ő az, aki folyamatos kontaktusban marad a másik dimenzióval. Jellemző a pszichoaktív szerek használata – ez a judaizmusból kikopott, így a kereszténységben sem található meg, azonban a zoroasztrizmusban, mint majd látni fogjuk, sokáig fennmaradt a kultusza. Jellemző még az ilyen típusú vallásokra, hogy az istenek antropomorfok, együtt élnek az emberekkel, az emberi sorsok az isteni játszmák következményei (amint ez a görög mondavilágban nagyszerűen megjelenik). Ezzel jár az is, hogy a halált is inkább az ilyen események eredményeként értelmezik,

¹ Az idézetek forrását ld. a tanulmány végén.

ami érthető, hiszen ezekben a társadalmakban – és a korábbi korokban – ritka volt, hogy valaki az öregségben haljon meg, természetes halállal.

2. A másik viszonyulás a bronzkortól a 19. századi városi és szekuláris kultúra kiteljesedéséig tart, és rendkívül sokszínű túlvilág-elképzeléseket termelt ki. A nagy vallások, így a zoroasztrizmus is ide tartozik. Jellemző, hogy kialakultak a határozott rítusok, illetve a vallási szövegek, a papi rend által meghatározott bizonyos követendő dogmákat, amik az adott vallás túlvilághoz való viszonyulását jellemzik. Kikristályosodott a theodicea problematikája, azaz az isteni ítélet mibenléte. Míg egyes vallások, például a judaizmus a túlvilágról elég sivár elképzelést alakítottak ki (a Seol egy árnyékvilág, nihil, ahol nincs jelen JHWH – Isten – az emberek elkerülhetetlenül ide kerülnek attól függetlenül, hogy viselkedtek földi életükben), mások részletesen kidolgozták a túlvilági ítélet tanát (pl. a zoroasztrizmus, amit később a zsidók is átvettek). A politeisztikus vallások gyökeresen más megoldást választottak: a karma-tan kiküszöböl olyan problémákat is, amiket az egyistenhívő vallások eskatológiája nem oldott fel, és az erkölcsös élethez egy nagyon emberközeli receptet ad. Ehhez a korszakhoz/vallásfelfogáshoz tartozik a Gonosz kérdésköre és az erkölcs részletes kidolgozása és megalapozása.

3. A modern felfogás a materializmuson alapul, a testi, fizikai létezőkön kívül nem fogad el más természetű dolgot, éppen azért a lélek halhatatlansága nem merül fel.

A halállal szemben tabuk rengetege, és általános távolságtartás alakult ki – a haldoklót szeretnék minél távolabb tudni maguktól, másokra bízni.

A modern kor embere nem szívesen gondol az elmúlásra, igyekszik elterelni a figyelmét az olyan eseményektől, amik erre emlékeztetik. Ez rengeteg fejleményt szül: a halállal kapcsolatban egyre több erkölcsi kérdés merül fel, az „ingoványos talaj” mérete is növekszik, ugyanakkor a filmekben, játékokban a halál teljesen jelentőségét vesztett tömegjelenséggé redukálódik.

Halál és túlvilág a zoroasztrizmusban

E vallásban az egyéni elmúlás és megmérettetés szorosan összefügg a világegyetem végével. A zoroasztrizmus világképében a *frasokeret* (végítélet) a kozmikus harc befejeződése, a béke és harmónia, és legfőképpen az egység helyreállása. Az ember majd testében is újra feltámad, és részese lesz egy paradicsomi állapotnak. Fontos, hogy ezúttal a Pokol is megszűnik. Tehát nem beszélhetünk örök kárhozatról.

A zoroasztrizmus szerint az ember a testből és öt spirituális elemből áll. Ezek: *dzsán* (vitalitás), *ruván* (lélek), *ax* (életerő), *bóy* (észlelés), *fravahr* (születés előtti személyiség). A test halála után a következők történnek: a lélek három napon keresztül időzik a halott feje mellett. Ez az az időszak, amikor a családnak el kell végeznie a halotti rituálékat. Itt jelenik meg a meglehetősen szokatlan „temetési” gyakorlat. A mazdaizmus ugyanis szentként tisztelte az őselemeket, és a halál, ami a gonosz *Angra Mainyu* alkotása, nem férhetett össze a szent és életadó földdel. Éppen ezért a hozzátartozóknak az elhunytjukat az ún. Hallgatás Tornyába kellett vinniük. Az ilyen épületek a városon kívül, magaslaton kaptak helyet. Az elhunyt testét a torony tetejére helyezték, ahol a keselyűk fogyasztották el. A tornyokhoz direkt nehéz, küzdelmes út vezetett, ami arra szolgált, hogy a halott testet vivő hozzátartozók fizikálisan is megéljék az elengedés, a veszteség fájdalmát, hogy majd utána enyhülést nyerjenek. Az öt spirituális összetevő közül az *ax* egyenesen a mennybe megy, ő ugyanis a szellemi világ része, mentes a bűntől. A *dzsán* megszűnik a testtel, a maradék három pedig egyesülve elindul az ítélet elé. A *fravahrt* nem érinti az ítélet, hiszen ő eredendően *Ahura Mazda* oldalán szolgál. A többinek azonban próbát kell kiállnia: az ítélkező szellemek mérlegre helyezik tetteit, gondolatait, szavait, majd ezután át kell haladnia a *Csinvad-hídon*. Ez a jók számára széles, míg a rosszaknak keskeny, s így ők leesnek róla a kárhozat birodalmába. A végítélettel minden test feltámad, a világ egy nagy síksággá változik, ahol mindenki találkozhat szeretteivel, és a földi gyönyörökhöz hasonló kellemességben él tovább.

Utazás a mazdaizmus túlvilágában: az *Ardá Víráz Námag*

Ez a perzsa legenda a százsánida időkből származik (Kr.u. 224-651, a pontos keletkezési dátum a folyamatos változtatások, módosítások miatt ismeretlen), és *Ardá Víráz* túlvilági utazását mutatja be, meglehetősen részletességgel tárgyalva a zoroasztrizmus túlvilágképét. A történet egy zavaros kort vázol fel, amelyben a perzsákat meghódítják, és vallási rendjüket szétzilálják. A hódító „római” minden bizonnyal Nagy Sándor.

Mivel a népen általános zűrzavar lesz úrrá, nem tudják, hogy mi az erkölcsileg helyes, és elbizonytalanodnak abban, hogyan gyakorolhatnák vallásukat, ezért a papok kiválasztják *Víráz*t, hogy tegyen utazást a túlvilágra és számoljon be arról.

„Azután azok a vallási vezetők megtöltöttek három arany kupát borral és Vistaszpa beléndekével (...) hét nap és hét éjjel recitálták az örökké égő és jóillatot árasztó tűznél az Aveszta és a Zand vallási formuláit (...)”² - így kezdődik az utazás. Ez a részlet illusztrálja a tudatmódosítás fontos gyakorlatát a mazdaizmusban. A szöveg szerint *Víráz* hét napot töltött a túlvilágon, majd boldogan és derűsen, az Isten és szellemei üdvözlését közvetítve tért vissza.

Virázt két kísérő, *Szrós* és *Ádur* vezette az utazáson. A legenda szerint a földiek követe a *Csinvad-hídnál* határtalan békességet, szeretetet érzett: „(...) annyi jószág és nyugalom érte őt, amennyi jót csak látott a világban, mint egy olyan ember, amíg csak a világban volt, nem volt nála nyugalmasabb, örömtelibb és boldogabb.”³ Ezután minden, ami az erkölcsi életében számít, egy fiatal, csodaszép nőként jelent meg előtte: „szépséges, jól formált, mint aki az erényben növekedett föl, előrefeszülő keblekkel, (...) kívánatos a megjelenése, és takaros a látványa.”⁴ A lány bemutatkozása során („Én vagyok a te cselekedeteid, ó fiatal, akinek a gondolatai, szavai, tettei és vallása jók voltak”⁵) tisztázódik, hogy *Viráz* lelke bebocsátást nyer a mennyei dimenziókba, átkel a számára széles és biztonságos *Csinvad-hídon*.

Az utazás további részében a mennyország szintjeivel ismerkedhetünk meg. Ez alapvetően a következőket jelenti:

1. *Hammisztagán*, egyfajta váró azoknak, akik számára a mérleg egyenlő. Nincsen jutalmazás vagy büntetés, az egyetlen változás a hőmérsékletingadozás.
2. *Humat*, a csillagok szintje: „akik az anyagi világban nem végeztek áldozatot, nem énekelték a Gáthákat, nem gyakoroltak vérrokon-házasságot és nem tevékenykedtek az uralkodásban (...) Ám más dicséretes tettekben jeleskedtek.”⁶
3. *Húxt*, a Hold szintje: az előzőhöz hasonló, de némileg több jeles tettet véghez vivők gyülekezőhelye.
4. *Huwarst*, a Nap szintje: itt laknak azok a lelkek, akik jó vezetők és kormányzók voltak.
5. A következő szint maga a legteljesebb fényesség, Ahura Mazda és mennyei seregei szintje. Itt laknak a legjobb lelkek, mind megdicsőülve. Ők azok, akik a vallási előírásokat a leginkább betartották, jó gondolatokkal, szavakkal és tettekkel jeleskedtek a földi életük során. A Gáthák rendszeres éneklése, azaz az ima, és az áldozatbemutatás biztosít helyet ezen a szinten. Az erények közül az engedelmesség emelendő ki: férjüknek engedelmes asszonyok, előljáróiknak engedelmes alattvalók, illetve feladatukat alázattal és tökéletesen ellátó dolgozók kerülnek ide. Az ember földi liturgikus tettei itt manifesztálódnak: „Íme, ez az a víz, ami kifolyt a fából, amit te rám helyeztél.”⁷ Említésre méltó, hogy a földművesek, pásztorok lelkei mind ide kerülnek. Ennek az elképzelésnek az a magyarázata, hogy az állattenyésztés a perzsa törzseknél kiemelt fontosságú, ugyanígy a zömmel száraz, sivatagos föld megművelése, mivel az valóban nagy szakértelmet és odafigyelést igényelt. Az ilyen feladatot lelkiismeretesen ellátó egyén az üdvösség ezen legfelső fokán joggal foglalhatott helyet.

Az utazás során további részletek beszélnek meglehetősen fantáziadús kínszításokról, amik a Pokolban érik a bűnösöket. Ezek leginkább a rossz tetteket hangsúlyozzák (félrelépés, eretnokség, fös vénység, hiúság stb.), így azon kívül nem sokat árulnak el a túlvilág e részéről, mint azt, hogy meglehetősen nagy párhuzam sejlik fel Dante Isteni színjátékával. A halálkultúra szempontjából érdekesebb az a jelenet, amikor *Víráz* egy nagy folyót, és az ezen átkelni igyekvő embereket látta. Volt, aki könnyűszerrel átgázolt, de mások egy lépést sem tudtak tenni. *Víráz* kérdésére a kísérőitől a következő választ kapja: „Ez a folyó a bőséges könnyekből áll, amelyeket az emberek a szemükből hullatnak elhunytjaik után, miközben gyászolnak, jajonganak és sírnak. Ezeket a könnyeket jogtalanul hullajtják és ezt a folyót gyarapítják.”⁸

Ezek szerint a zoroasztrizmusban a gyász nem volt hangsúlyos, egyenesen károsnak ítélték, és később ez a szöveg is jó tanácsként a gyász visszafogását javasolja: „Mondd meg a világ lakóinak, hogy ti, amikor az anyagi világban vagytok, ne gyászoljatok, jajongjatok és siránkozzatok törvénytelenül, mert elhunytjaitok lelkeit ez a sok kín és nehézség éri majd.”⁹

Miért érdemes a zoroasztrizmussal foglalkozni?

Mint talán az már tetten érhető volt, a mazdaizmus jelentős párhuzamokat mutat a mi keresztény kultúránkkal/vallásunkkal. A zsidó vallási rendszer kibővülése a Sátánnal és a nihilbe hajló Seol helyettesítése a végítélettel és a Mennyel/Pokollal valószínűsíthetően a babiloni fogságnak köszönhető, amikor is a zsidók érintkezésbe kerültek a zoroasztrizmussal. Egyes elképzelések máshol is visszaköszönnek: az ókor misztériumvallásai, és nagy mozgalmak pl.: a manicheizmus és a kereszténység gnosztikus irányzatai sokat átvettek a zoroasztriánus tanításokból. Kétségtelen, hogy ez a mára alig pár tízezer hívőt számláló vallás egyike a nyugati kultúrát leginkább meghatározó ideológiáknak. És mivel a halál a vallás szerves részét, annak központi elemét képezi, az ezzel kapcsolatos zoroasztriánus elképzelések is mélyen beleivódtak a mi kultúránkba. Így ennek tanulmányozása közelebb vihet minket a saját túlvilágképünk megismeréséhez, annak vallási kultúrtörténetéhez. Olyan nézőpontból mutatja meg a túlvilágot, ami számunkra, a zsidó/keresztény kultúrkörhöz tartozók számára is tökéletesen értelmezhető és hasznosítható.

IRODALOM

NIETZSCHE: Így szólt Zarathustra. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

<http://www.tibet.hu/potala/a-buddhista-sztupa-szimbolikaja>

(elérés dátuma: 2015. július 19.)

SIMON RÓBERT: Etűdök a halálról: túlvilági utazások a mazdaizmusban és az iszlámban;

FontesOrientales sorozat; Corvina Kiadó, 2013 Budapest

<http://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/zoro.html> (elérés dátuma: 2015. július 19.)

Idézetek

1. Etűdök a halálról, 10. oldal 1. bekezdés
2. Etűdök a halálról, 190. oldal 1. bekezdés
3. Etűdök a halálról, 196. oldal 2. bekezdés
4. Etűdök a halálról, 196. oldal 2. bekezdés
5. Etűdök a halálról, 197. oldal 1. bekezdés
6. Etűdök a halálról, 201. oldal 2. bekezdés (7. fejezet)
7. Etűdök a halálról, 203. oldal 1. bekezdés (10. fejezet)
8. Etűdök a halálról, 209. oldal 2. bekezdés (16. fejezet)
9. Etűdök a halálról, 209. oldal 2. bekezdés (16. fejezet)

Az idézetek az 1. kivételével az ArdaVírázNámag magyar fordításából valók, amelyet az Etűdök a halálról írója készített, és megtalálható a könyvben.

Kép: <http://blogs.oregonstate.edu/deanofstudents/files/2013/03/Faravahar-Gold.svg-11.png>

Horváth Márton

orvostanhallgató

Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar

horvath.marton95@gmail.com